

Ludwig Hohl

A munkáról A halálról

Fordította
Hajdú Farkas-Zoltán

BOOKART
Csíkszereda, 2011

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

A fordítást támogatta:

A művek eredeti címei:

„Vom Arbeiten” és „Vom Tod”

A következő kötetből:

Ludwig Hohl: Die Notizen oder Von der unvoreiligen Versöhnung

© Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1981

Szerkesztette:

Vida Gábor

ISBN 978-606-92476-9-3

© Bookart Kiadó, 2011

Magyar fordítás © Hajdú Farkas-Zoltán, 2011

A munkáról

Ψυχηζ επι λογζ εαυτου αυζω
Hérakleitosz

Az ember röviden él.

Végzetes azt képzelünk – pontosabban: ha megőrizzük a gyermeki hitet –, hogy hosszan élünk. Minden másképpen alakulna, ha időben tudomást szereznenk életünk rövidségéről.

Nos, ha életünket a gyerekkor szemszögéből nézzük, természetesen hosszúnak tűnik; ha a végéről, hallatlanul rövidnek; vajon mennyi az élet valóságos hossza? Ez attól függ, hogy milyen gyakran, és mióta tekinted életedet rövidnek.

(Mert nem az óra méri az élet hosszúságát; hanem az, amiről szól.)

Ha tevékenységünket értékesnek akarjuk, minden cselekedetünknek abból kell kiindulnia, hogy az élet rövid.

Ha nem ezt a nézőpontot választjuk, egész életünk *folytonos várakozással* fog eltelni, még akkor is, ha látszólag tevékenykedtünk (a külső kényszerek látszólagos cselekvésre készítetnek, legtöbbször nem menekülhetünk előlük); de ha ezt a nézőpontot választod akkor gyorsan még *tenni* akarsz valamit (– és sokkal nagyobb komolysággal, mint amikor idegen, külső hatalmak fogságában cselekedsz).

Valamit tennünk kell, s ez a fajta cselekvés – a saját cselekvés, amelyre nem idegen, külső, hanem belső hatalmak kényszerítenek – szóval, csak ez adhat életet, csak ez menthet meg.

Ezt a fajta tevékenységet nevezem én munkának.

Az érthetőség kedvéért, bár nem határozza meg pontosan a munka lényegét, ide tűzöm a *Nuancen und Details*, II, 51 azon részét, amely feszességében arra kényszerít, hogy könyörtelenül mindent kizárjunk, amit én nem tekintek munkának.

„A munka mindig bensőséges; de mindig valami külsőre kell irányulnia. Az a tevékenység, amely nem valami külső dologra irányul, nem nevezhető munkának; az a tevékenység, amely nem bensőséges, nem nevezhető munkának.”

Utaltunk arra is, hogy a külső különböző fajta lehet: „Mi van akkor, ha belső témákról, a munka bensőségességéről szól? Akkor a tevékenységnek mindig a relatív külső felé kell irányulnia: a bensőségben a külsőt kell megjelenítenie. (A világos a zavarossal szemben külső, ahogyan a gondolat a sejtéssel szemben, a kimondott szó a gondolattal szemben az.)”

Példa: X. művész, akit három hónapja kizárólag „lelkének mozgásai” foglalkoztatnak, helyett, hogy folytatná műveinek megírását – már bebizonyította, igenis képes olvasható műveket létrehozni –, nem dolgozik. „Az a tevékenység, amely nem valami külsőre irányul, nem számít munkának.” Megfordítva: Középszer úr, akinek tíz évi tevékenysége legjobban szélmalom mozgásához hasonlít, nem dolgozik. Mert tevékenységét nem a bensőség irányítja.

Arról, hogy mi ez a tevékenységet irányító bensőség, máshelyütt írtam már. (Röviden összefoglalva: a cselekvés szükségességének belátása.)

Erről még a következőket szeretném különösen kiemelni (*Nuancen und Details*, II, 11):

„Meggátolnak-e a körülmények tevékenységed kibontakoztatásában? Ha igen, munkálkodj a körülmények megváltoztatásán, máris igazi tevékenységet végzel.”

Érdemesnek tartom eme bevezető és tájékoztató rövid összefoglalása után még egyszer idemásolni az egész oldalt:

„Hiányzik..., hogy úgy mondjam »legbelsőbb lelkünkben« nincsenek színes képek: ez a mi nyomorúságunk”.

Kérdés, hogy melyik utat válasszuk, hogy megszerezhessük ezeket a színes képeket. Valójában csak *egyetlen egy út* van, a többi száz mind hamis. (A legtöbb hamis valamiféle boldogsággal kecsegtet, valahogy arra ösztökél, hogy várakozzunk a boldogságra.) Az igazi út a tevékenység teljes kibontakoztatása. Teljes: képességeinkhez (lehetőségeinkhez) és a másokra (akárcsak magunkra) gyakorolt hatáshoz mérve. Egy kis kézimunka itt nem elégséges (vagy szerencsétlen flótás, aki ennyivel beéri). Meggátolnak-e a körülmények tevékenységed kibontakoztatásában? Ha igen, munkálkodj a körülmények megváltoztatásán, máris igazi tevékenységet végzel. Persze, ahogy Jónás könyvében áll, »irgalmasan« kell bánnunk természetünkkel (a természettel), vagyis nem szabad lerohannunk (úgyis csak a maga idejében jön el a nagy mozgás, amiről álmodunk), hagynunk kell őt »pihenni« (a rövidség kedvéért nevezzük egyelőre így); de csak *egyetlen egy* helyes út létezik.”

2

Ez az ember az istennek sem akar dolgozni; hiába akarunk a nyakába varrni dolgokat, hiába változtatunk befolyásolásunk módszerein –: A munka az egyetlen, amely kizárja mások segítségét.

Mert varrásnál és kaszálásnál segítségedre lehet a másik, másolásban, testrészeid mozgatásában, nyelved forгатásában, szóval minden ilyesmiben igen, de munkádban nem segíthet senki.

* Ezzel kapcsolatban utólag a következő mondatra találtam Katherine Mansfield egyik levelében: „For it seems to me we live on new impressions – really new ones.” [Mert, nekem olybá tetszik, új benyomásainkból élünk – az igazán újakból.]

Vajon miben érhető tetten az ember értéke ebben az ingatag világban?

Nos, ez a nehézség, szóval, hogy megállapítsuk az emberi értéket, megint csak látszatnehézség, a vele kapcsolatban komolyan felvetődő kérdés meg félrevezető; a *nem jelenlevők* kérdése; mit érdekli őket? Szélhámosság! De a jelenlevők, azok jól látják. Az ember értéke pedig az, *hogy akarja az értéket*.

Itt azonnal két félreértésre kell felhívunk a figyelmet – vagyis a gondolkodás olyan pontatlanságaira, amelyek veszélyes tévedésekhez vezetnek:

Először is értéket akarni nem ugyanaz, mint csak *mondani*, hogy értéket akarunk (ahogy a szerelem sem azonos a szerelemről szóló suttogásokkal).

Másodszor értéket akarni nem ugyanaz, mint hasznot, vagyis külső hatalmat akarni.

(Ősidőkben lehet, hogy a kettő ugyanazt jelentette, az állatoknál valószínűleg még ma is így van. A legalapvetőbb igény természetesen mindig *több*, mindig nagyobb életet követel; igen ám, de az évezredek alatt kifejlődött emberi tudatba már régóta, már évezredek óta meghonosodott a felismerés, hogy az ember ezzel – súly, tömeg, külső hatalom fejlesztése – képtelen életminőségén javítani. Nos, aki értéket akar, nem lehet igazságtalan; vagyis nem cselekedhet úgy, hogy *letagadja a már elért tudatszintet*.

Értéket akarni nem ugyanaz, mint mondani, hogy értéket akarunk: de azonos a munkával.

De vajon megértenék-e ebben a dervis-korban, ha azt mondanám, hogy „az ember értéke a munkában rejlik”:

Tourne, tourne, le derviche!
Que la force centrifuge

Cravache aux quatre horizons

Ses bras, ses yeux, sa raison!*

(Ferdinand Lot)

– manapság, amikor munkának számít a tízórás egy helyben topogás, vagy a padló sikálása (míg teljesen el nem kopik)?

Nem győzzük hangsúlyozni, hogy az emberek a munka elől nem a lustaságba menekülnek – nem a látszólagos lustaságba –, hanem a végképpen halott tevékenységbe...; nem a mozdulatlanságba... az igazi, mai lustaság nem más, mint halott mozgás.

A teljes, látszólagos mozdulatlanság sok esetben még jobb is, hisz belőle igazi mozgás törhet elő, illetve találhat vissza kezdetére.

„Foglalkozás, mozgás...”: nem azonos-e a munka a mozgással (vagyis mozogni annyi, mint dolgozni)?

Igen, a munka mozgás...; de *önmozgás*. Van egy végzetes hajlamunk, képesek vagyunk másokat utánozni, pl. a malomkereket.

Az igazi malomkerék forog, teszi a dolgát: mert a forgás *saját* mozdulata, saját lehetősége. A macska is saját mozdulataival dolgozik, teljességgel feloldódik bennük, kiteljesíti őket. És jobbra a gyerekek is. Aki nem érti meg a gyerekek dicséretét az Új Testamentumban – eme érdekes, közel kétezer éve a legnagyobb hatalmat gyakorló írás különös és talán legmodernebb részét – aki nem érti meg a maga teljességében ezt a közvetlenül kitörő, intenzív dicshimnusz, hanem fáradtságos magyarázatra szorul – ami a megértés elmentéje –, igen, hát az soha sem fogja megérteni, hogy mi a munka.

* [Forog, forog a dervis / az erő pörgeti / a négy égtájat korbácsolja / karja, szeme, értelme!]

4

Építkezünk. De nem tudjuk, hogy hol van az építettő. Csak a magad dolgát végezd, csak amit jónak látsz.

5

A művészetben:

„Vannak-e fejlődésre veszélyesen ható befolyások?”

– Ha szorgalmas vagyok, sehonnan sem fenyeget veszély.

6

Minden munka magából kiindulva affelé halad, ahol már nem számít munkának.

Ezért az igazi munkás legelső feladata a következő: mindig váltani; szakadatlanul figyelni azokat a megfelelő pillanatokat, amelyekben ésszerű a váltás.

Amint már mondtuk, és nem győzzük hangsúlyozni, az emberek többsége elmenekült a munkától, de nem a mozdulatlanságba, hanem a tökéletesen halott mozgásba.

7

Iszonyú sebességgel az állomásra rohannak, és felszállnak a tehervonatra. Néhanapján kísétál valaki a pályaudvarra, és elszáguld a villámmal.

Nem lehet a pozitívot és a negatívot mellőzve semlegesen, látenszen, várakozva élni, – „csak úgy élegetni”; vagy saját, vagy mások szavait használjuk; ahol nem élsz pozitívan – ahol nem a saját életedet éled –, ott *máris* negatívan élsz, *máris* mások életét éled; ahogy egy általam használt szó, ha nem *tőlem származik*^{*}, *máris* plágiumnak számít.

„Saját halálát, Uram, add meg mindenkinek!” – kiáltotta Rilke.

„Saját munkáját add meg mindenkinek!” – ezt szívesebben hallottam volna. (És itt a „saját munka” nagyon is békülékeny kifejezés; mert ha én munkáról beszélek, akkor mindig a saját munkára gondolok.) „Add”? Nos, itt most az a kérdés, hogy kinek kellene adnia. Miért van szükségünk valakire, aki adjon, amikor az emberek úgyis magukhoz ragadják azt, ami az övék? (Attól eltekintve, hogy a hatalmasak őket nem szokták saját munkával megajándékozni, hanem éppen az ellenkezőjét cselekszik).

Saját halál... – hát ez tényleg csodálatos lehet, talán a legfenségesebb. A kérdés csak az, hogy mit kellene tennünk érte? Saját halál – hát igen, ez lenne mindennek a koronája: de mi értelme van valakit felszólítani, hogy „tedd fejedre a koronát!”, nem lenne tanácsosabb megmutatnod a koronához vezető utakat neki?

A saját munka szükségszerű következménye a saját halál.

* Tőlem származik: azt jelenti, hogy mindenkor vállalom érte a felelősséget.

Hajdú Farkas-Zoltán

Minden a műhöz tartozik

1904–1980

1

Vannak szerzők, akik azt állítják, hogy egész életükben csak önmagukról írtak. Mások meg nem győzik bizonygatni, hogy minden leírt mondatuk merő fikció. E szétválasztás édesmindegy az olvasó számára: a kinyomtatottat, az olvashatót tekintve érdektelen. Ha az *írás* jó, ha *stimmel*, mitöbb fel lehet oldódni személyünkre szabott szabadságában (van-e magányosabb dolog a jó irodalmi élménynél?) a szerző selyemhernyóvá válik, az olvasó meg forró vízbe hajítja, hogy legombolyíthassa művéről a történetek finom szálait.

2

Tolsztoj nem Bezuhov és nem Andrej herceg, persze Anna Karenina sem. Flaubert viszont azt írja, hogy *Madame Bovary c'est moi*.

3

Soha többé nem akarom azt mondani, hogy befejeztem egy művet: *minden a műhöz tartozik*.

„Minden”: egy könyvben az aláhúzásaim, vagy a belőle kijegyzetelt anyag, egy levelem, egy feljegyzésem, egy állásfoglalásom. (...)

Feljegyzések, VII, 150

Andreas Ronai titkos filozófus szerint: A legtöbb szerző azt hiszi, hogy mondatai és műve általános érvényességét azzal biztosíthatja a legjobban, ha megszabadítja az alkotást a személyesen átélt élményekkel összekötő minden száltól; a mondatok és művek ezáltal csak elvontakká válnak, de nem lesznek általános érvényűek; az élet felismeréssé lényegülése, ez adja az általános érvényt.

– Ne csak a csúcokat lásd, hanem az erdőt és a szakadékokat is, ahonnan ezek kiemelkednek; ne csak a dallamot halld, de a háttér homályos zaját is, amelyből megszületett... (...) Ha képesek vagyunk egy személyes élmény részleteitől annyira eltávolodni, hogy abból kép, gondolat villámként pattanjon ki, s ha ez a kipattanó fontosabbá vált, mint ami valójában megtörtént (vagyis ha az utóbbit habozás nélkül megváltoztathatjuk, mert a meglátott fontosabb volt, mint a megtörtént, a reális fontosabb volt a valóságosnál), akkor az ábrázolt tárgyiasult, és már nem tekinthető az életrajz részének.

*Feljegyzések, VII,
részlet a Függelék bevezetőjéből*

Egy TÖREDÉK; minden, amit teszünk, töredékes, mindig is az volt; egy parányi igazítás az elévülhetetlen; a maradandóan *létezőnek* tett szemernyi szolgálat.

Feljegyzések, XI, 12

Mérgek

A sókat, és vitaminokat stb. nem úgy kell fogyasztani, mint a kenyeret vagy a lencsét, mint a fehérjét vagy a keményítőt.

A helyesen megválasztott és adagolt mérgek táplálóbba az étkeknél.

A „méreg” mint fogalom merő badarság. Akármi méreggé válhat, és fordítva.

A beszakadozó szegélyekről, 6

A svájci német nyelvű irodalom *enfant terrible*je 1904. április 9-én születik a Glarus kantonbeli Netstalban. Apja protestáns pap, anyja egy helyi papírgyáros családjából származik. Hohl Frauenfeldben jár gimnáziumba. Ezekben az években naplót ír (*Jugendtagebuch*, 1921–1922) és több füzetben megörökíti hegyi túráinak élményeit (*Bergtourenhefte*, 1922–1929).

Végre bőségesen elláthattam magam Kleist munkáival; a kanton könyvtárából a következő műveket kölcsönöztem ki:

1. Kleist levelei Ulrikéhez
2. Kleist, Otto Brahm műve
3. Kleist, Wilhelm Herzog műve (már ismertem)
4. Kleist, Művei 3 kötetben

Ez egyelőre elég. Most már csak az értelemnek, értelmeknek kellene hozzáadódnia; ha ez bejönne, kevesebb is beérném. Úgysem olvasok el mindent. De értelmesen kell olvasnom, ezt *kell* cselekednem! Bensőm minden erejét összeszedve erre a nagy szellemre, Heinrich v. Kleistre szeretnék figyelni; mert nagyon hamar megkedveltem és megszerettem.

Ma fél nyolckor keltem. Magányosan bolyongok a házban. Környező világom, de a tágabb is értetlenül mered rám; magányos vagyok. Délelőtt olvasok, és naplót írok. Állandóan megzavarnak, hogy tegyem ezt vagy azt, egy sor közönséges dolgot.

Ifjúkori napló, 1921. december 24.

9

Miután állítólagos lázító gondolkodásmódja miatt kizárják a gimnáziumból, élete gyökeresen megváltozik. A szülői házat egy életre elhagyja.

10

A tékozló fiú

Míg az Újtestamentum legtöbb példázata rövid, ragyogó, éles kard erőszakosságához hasonlatos, amely feltartóztatlanul sebzéshez vezet, addig a tékozló fiú elvétett szűrésnek tűnik. Igenis, nem valami szép – tulajdonképpen rút történet. Pontosabban ronda, banális, a maga banalitásában szerencsétlen, s ezáltal nem felszabadító, hanem szellemet betegítő eset. – Az Öreg, az Öreg erősebb volt mint az Új, mint a Fiú; elolvasása után az a kellemetlen érzésünk támad, hogy tehetségtelenek vagyunk, képtelenek valami új megalkotására, egyáltalában a teremtésre; a teremtés mindig új.

Pedig éppen az ellenkezőjéről lenne szó! Bizonyosságok erre a környező példázatok. A történet mindenk előtt *technikai* szempontból kudarcos. Mert mit akar mondani: azt, hogy a teremtmény hatalom a kiközösítetteket választja. (– hogy az alkotás a problematikusból keletkezik; hogy a megtermékenyítést a kaotikus végzi: már tartalmában magában hordozza az anyákhoz való leszállás nagyszerű jelenetét; vagy már a *beszakadozó szélekről* tanítását is: hogy a holnap közepe nem a ma közepéből lesz, hanem valami egészen távoliból, valami kicsiből.) Mármost erre a mesére túl sok ballaszt rakódott (vagy: eltávolodott a többi rövid példabeszéd – Goethe szerint – allegorikus formájától, de úgy, hogy nem tesz eleget a szimbolika formai követelményeinek – ez is Goethe műszava), és *kisiklott*.

Az ezt megelőző történet az elveszett bárányról jó és szép, nincs benne semmi melléfogás, pontosan kifejezi a szándékot. Miből adódik a különbség (amikor úgy tűnik, hogy mindkét esetben ugyanarról van szó)? Abból, hogy a juhok nem úgy viszonyulnak a pásztorhoz, mint ahogy a fiatal generáció az öregekhez. (Aki ezt nem érti, reménytelen eset.)

Nem, a tékozló fiú meséje kiforratlan, bevégzetlen, ezért is nyúlt hozzá újból André Gide. Tudjuk, nála a történet másképpen végződik. Az alaphelyzet, a család, adott volt, ezen nem lehetett változtatni: kényszerűségből kitalálta hát a legfiatalabb testvért; nem holmi díszítő elemként, hisz végső soron éppen ő menti meg a történetet – szerencsénkre, a világ szerencséjére; a remény nem lesz eltemetve.

Pótlólag:

„A tékozló fiút mindig is megvettem, nem disznópásztorságamián, hanem azért, mert hazatért.”

Nestroy

Ez a legfiatalabb testvér talán nem fogja eltékozolni magát. Eltékozolta magát a tékozló fiú, mindörökre. Legalább ne tért volna vissza – *abban* az állapotban. Felesleges és értelmetlen volt hazatérnie abba az állapotban.*

Az Újtestamentum eme története nincs kapcsolatban – a szó komoly értelmében vett – világ folyásával, nincs benne semmi tragikum. – Mert a *dolgok*nak, a történet részelemeinek megvan a maguk élete (akár a szavaknak a mondatban), beszélni is tudnak (s többet mondanak, mint első látásra gondolnánk): A dolgokat nem lehet tetszés szerint beszédre *kényszeríteni* (itt erre történik kísérlet), hogy azt mondják, amit a példázatokban beszélő szeretne hallani; hanem azt mondják, amit *ők* akarnak. A bárány képtelen volt valami mást mondani, ezért jó az a példabeszéd: részelemei teljes dinamikájukat a példázatokban beszélő rendelkezésére bocsátják, ezzel úgy szaporodnak a végtelenségig, ahogy ő akarja.

Feljegyzések, IX, 48

11

Rövid ideig Zürichben tanul tovább, majd húszévesen Gertrud Luderrel, első szerelmével Párizsba utazik, hogy író legyen.

* Tényleg, egyáltalában fontos vissza- (haza?) térni? Igen, de nem ugyanarra a helyre; mert ha az a hely nem válik mássá általad, a hazatérő által, akkor értelmetlen volt távolléted. Ha csak úgy visszatérsz, arra a régi helyre, mely valamikor elüldözött, bágyadtan, meghalni, – hát akkor nyugodtan maradhatnál volna távol, vagy el se mentél volna, halódhatnál az otthonmaradottakkal; kit érdekeltél volna: az ember lényege a munka, nem az elfogadás, hanem az alkotás. (*Nüanszok és részletek*, II, 9.)

Tartalomjegyzék

Ludwig Hohl

A munkáról	5
A halálról	39

Hajdú Farkas-Zoltán

Minden a műhöz tartozik

1904–1980	71
Útközben Hohllal	125
Bázel, 2010. március 17.	125
Zürich, 2010. március 18.	143
Bern, 2010. március 19.	157